

Jaakko Tahkokallio

Paavittaren myytti

Alain Boureau, *The Myth of Pope Joan*. University of Chicago Press, 2001.

850-luvun puolen välin vaiheilla Joan-niminen englantilaissyntyinen nainen naamioitui mieheksi seuratakseen rakastajaansa tämän lähtiessä opiskelemaan Ateenaan. Samalla myös Joan opiskeli ja menestyi opinnoissaan niin hyvin, että siirtyi lyhyen ajan kuluttua Roomaan, missä hänestä edelleen naamioituneena tuli paavin kuurian virkamies. Kykyjensä ansiosta hän eteni urallaan aina paaviksi asti. Joanin pontifikaatti jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä hän tuli raskaaksi ja synnytti julkisesti keskellä Vatikaanista Lateraanikirkolle etenevää juhlaa.

Tämä tunnettu keskiaikainen tarina muodostaa Alain Boureaun alunperin ranskaksi vuonna 1988 julkaiseman kulttuurihistoriallisen tutkimuksen *The Myth of Pope Joan* lähtökohdan. Luultavasti roomalaisesta suullisesta perinteestä lähtöisin ollut kertomus kirjattiin 1200-luvun loppupuolella ylös monilla tahoilla, ja se uskottiin todeksi läpi keskiajan. Katolisella ajalla paavittaren ympärillä käytiin kiivaita teologisia keskusteluja, ja uskonpuhdistuksen myötä Joan, tai suomalaisittain Johanna, muuttui protestanttisen propagandan aseeksi. 1600- ja 1700-lukujen kuluessa Johannan merkitys teologisen väittelyn kohteena katosi ja usko hänen olemassaolonsa heikkeni, mutta naispuolinen paavi säilytti sitkeästi suosionsa mm. tarot-korttien ja valistuksen ajan kirjallisuuden hahmona.

Tutkimuksen päämäärä

Boureau ilmoittaa heti alkuun, että hänen tarkoituksenaan ei ole tutkia sitä, oliko tällainen naispaavi todella olemassa. Tähän kysymykseen hän antaa kielteisen vastauksen jo teoksen johdannossa lisäten, että koko kysymys ei ole historiantutkimuksen kannalta mielenkiintoinen. Vaikka joku 800-luvun paaveista paljastuisikin sukupuolensa kätkenneeksi naiseksi, tällä tiedolla ei olisi historiankirjoituksen kannalta muuta kuin sensaatioarvoa. Paljon suurempaa merkitystä on sillä, että monet ihmiset uskoivat tarinaan satojen vuosien ajan. Boureaun mukaan paavittaren myytti on todellinen, laajalle ulottuva historiallinen ilmiö, joka ansaitsee

oman historiansa. Tarina sijoittuu kirkon ytimeen ja on siksi merkittävä keskiajan uskonnollisen ajattelun ymmärtämisen kannalta.

Koska legendan elinikä oli pitkä, se tarjoaa mahdollisuuden lähestyä monien eri aikojen kulttuurihistoriaa. Johanna on Boureaulle eräänlainen historian läpi liikkuva vakio, jolle kunkin ajan ihmiset antavat omat merkityksensä tarpeidensa ja ajattelunsa lähtökohtien mukaan. Lähellä tutkimuksen ydintä on Boureaun mainitsema Jacques Le Goffin idea 'pitkästä keskiajasta', instituutioista ja ajattelumalleista, jotka ulottavat keskiajan kulttuurisesti 1100-luvulta 1800-luvun alkuun asti. Johanna, jonka olemassaolo osoitettiin fiktioksi tieteellisen historiankirjoituksen menetelmin 1830-luvulla,¹ edustaa Boureaulle tällaista pitkän keskiajan ilmentymää

Roomalainen historia

Teos jakautuu kolmeen melko itsenäiseen osaan. Ensimmäinen niistä, "The sex of the popes: a Roman story", alkaa myytin syntysijoilta Roomasta. Eräs legendaan liittynyt myöhäiskeskiajalla laajalle levinnyt roomalainen uskomus oli, että paavin sukupuoli tarkistettiin valinnan yhteydessä. Lateraanikirkossa oli tätä tarkoitusta varten tehdyt tuolit, joissa oli reikä keskellä. Jos asiaa tutkiva pappismies havaitsi paavin kelvolliseksi, hän julisti "Testiculos habet duas et bene pendentes".

Antiikista peräisin olevat reikätuolit ovat edelleen olemassa (joskaan ne eivät enää sijaitse Lateraanikirkossa), ja keskiajalla paavi todella istui nimitysseremonian eräissä vaiheissa sellaisella. Niitä ei kuitenkaan käytetty tarinan kuvaamaan tarkoitukseen, vaan ne symboloivat tiettyjä paavillisen vallan elementtejä. Käyttäen tuolien historiaa lähtökohtanaan Boureau aloittaa paavin nimitysrituaalien kehityksestä ja niiden yhteyksistä paavin aseman muutokseen sydänkeskiajalla.

Analysoituaan laajalti paavillisten nimitysrituaalien kehitystä ja paavin ja Rooman kaupungin muuttuvaa suhdetta 900–1200-luvuilla Boureau päätyy tulkitsemaan naispaavin legendan osana roomalaista karnevaaliperinnettä, joka vastusti paavin muuttumista Rooman kaupungin paimenesta koko kristikunnan johtajaksi ja siihen liittynyttä paavin ja kaupungin etäännyttä. Boureaun tulkinta on vaikuttava, ja sen takana on valtava määrä huolellista tutkimusta. Boureau käy yksityiskohtaisesti ja asiantuntevasti läpi niinkin erilaisia asioita kuin marmorituolien arkeologinen historia tai Rooman seurakuntahallinnon kehitys 1000-luvulla. Hän paneutuu syvällisesti jokaiseen käsittelemäänsä aiheeseen, ja johdattaa lukijansa monille kiinnostaville sivujuonteille.

Samalla Boureaun metodologiaan liittyy myös ongelmia. Hän ei aina pysty osoittamaan selviä yhteyksiä tutkimuksen eri alueiden välillä. Tulkinta, jonka mukaan naispaavi oli osoitus kaupunkilaisten tyytymättömyydestä paavin etäännyessä Rooman kaupungin asioista, jää jossain määrin spekulatiiviseksi. Boureaulla ei myöskään ole itse naispaavin myytistä mitään kirjallista aineistoa ennen 1200-luvun loppua, vaikka koko teoksen ensimmäinen osa käsittelee pääasiassa tätä varhaisempaa aikaa.

Katolisesta teologiasta valistuksen kirjallisuuteen

Myytin synnyn jälkeen Boureau siirtyy käsittelemään Johannan tarinaa keskiajan katolisessa ajattelussa. Naispaavia käytettiin mm. historiallisena ennakkotapauksena pohdittaessa sellaisia paaviuden teologiaan liittyviä kysymyksiä kuten voiko paavi olla harhaoppinen tai ovatko harhaoppisen paavin jakamat sakramentit päteviä. Suuren skisman

aikana Johannan tapaukseen viitattiin keskusteltaessa paavin valinnassa sattuvan virheen mahdollisuudesta

Suoraan Johannaa koskevan kirjallisuuden lisäksi Boureau esittelee laajasti muihin keskiajan tunnettuihin uskonnollisiin naispahmoihin, kuten Hildegard Bingeniläiseen ja Jeanne d'Arciin liittyvää keskustelua. Boureaun mukaan paavittaren myytti liittyy läheisesti aikaan, jolloin naiset saivat aiempaa merkittävämmän osan hurskauselämässä, ja heidän statuksensa kirkon piirissä oli liikkeessä.

Tämä Boureaun tulkinta ovat mielenkiintoinen, mutta sitä vaivaa jälleen lievä spekulatiivisuus, joka tosin on tällaisessa keskiaikaisessa aatehistoriassa usein väistämätöntä. Boureau ei pysty suoraan osoittamaan tekstien kuuluvan tulkinnallisesti yhteen, ja lukijan on välillä vaikea hahmottaa, mikä on tarkoitettu konteksti-informaatioksi ja mikä on itse tutkimuksen argumentaatiota.

1400-luvun lopun jälkeen Johanna katosi katolisesta keskustelusta protestanttisten liikkeiden tehdessä tarinasta paavinvastaisen propagandan asean. Tämä vaihe Johannan historiassa on vanhastaan kaikkein tunnetuin, ja yksi tutkimuksen suuri ansio on kiistatta se, että se laajentaa kuvaa naispaavista protestanttisen propagandan ulkopuolella.

Vähitellen tunteet paavittaren ympärillä viilenivät. Jo Boccaccio oli käyttänyt Johannaa kirjallisena motiivina ja tässä ominaisuudessa hänen suosionsa säilyi 1800-luvulle asti. Paavittaren ideologinen painoarvo väheni, muttei täysin kadonnut, sillä 1700-luvulta alkaen antiklerikaaliset kirjoittajat käyttivät paavitarta burleskien näytelmien ja vaudeville-esitysten aineksena. Tällöin ei kuitenkaan uskonpuhdistusten ajan tapaan vedottu tarinan totuudellisuuteen, vaan käsittelytapa oli pikemminkin karnevalisoiva. Näin Johannan tarina palasi siihen kontekstiin, josta ehkä oli alun perin lähtenytkin.

Historiaa Foucault'n mukaan?

Sekä lähtökohdiltaan että ajalliselta rajaukseltaan *The Myth of Pope Joan* muistuttaa varsin paljon March Blochin Englannin ja Ranskan kuninkaiden ihmeparantamisen kykyä käsittelevää klassikkotutkimusta *Les rois thaumaturges*. Tämä ei ole yllättävää, sillä Boureau liittyy suoraan Blochista polveutuvaan annalistiseen traditioon. Boureau edustaa tyylikkäästi sosiaali- ja taloushistoriaan keskittyneiden 50-70-lukujen jälkeistä ranskalaista kulttuurihistoriaa, joka on painotuksissaan palannut lähelle juuri Blochin ideoita.

Toisaalta Boureaun tutkimusote myös eroaa Blochista. Mielestäni hänen tavassaan toteuttaa tutkimusta voi nähdä tiettyjä Foucault'lta periytyviä, tai ainakin Foucault'n teoksessaan *L'Archeologie de savoir* esittämiä historiantutkimuksen ideoita vastaavia piirteitä. Siinä missä Bloch käsittelee uskoa kuninkaiden parantamiskykyyn kokonaisen kansanosan mentaliteetin ilmentäjänä ja myös osana poliittis-teologisen kuninkuuden teorian kehitystä, kieltäytyy Boureau antamasta paavittaren myytistä mitään kokonaista tulkintaa. Tämän korostamiseksi kirjassa ei edes ole varsinaisia johtopäätöksiä, vaan kaksi erillistä epilogia.

Foucault'n mukaan historioitsijan tehtävä ei ole kirjoittaa suurta kertomusta, vaan ainoastaan laatia menneisyyttä koskevia erilaisia luokituksia ja jäsennyksiä. Juuri näin Boureau toimii jäsentäessään historian eri aikakausia ja osa-alueita naispuolisen paavin ympärille esittämättä yhtä, totalisoivaa tulkintaa. Tämä ei kuitenkaan Boureaulle

tarkoita historiallista relativismia, josta hän on voimakkaasti irtisanoutunut (ks. esim. kirjan johdanto "Lord's first night").

Relativismin ongelmat kuitenkin hiipivät mukaan teokseen, ja kahden epiligin käyttö normaalin loppuluvun sijasta vielä korostaa niitä. Miten on ymmärrettävä monografia, joka ei ilmoita muita johtopäätöksiä tai lopputulosta kuin oman itsensä kokonaisuudessaan? Miten tällainen tutkimus kommunikoi aiemman historiallisen tutkimuksen kanssa, ja mitä sen päälle voidaan rakentaa? Boureaun ratkaisu ehkä vapauttaa historioitsijan suuren kertomuksen kirjoittamisesta ja tätä kautta syntyvästä vääristä perspektiivistä, mutta johtaa samalla toisenlaisiin ongelmiin.

Tästä huolimatta *The Myth of Pope Joan* on kokonaisuudessaan hieno kulttuurihistoriallinen tutkimus, joka onnistuu olemaan samalla sekä laaja-alainen että syvälinen. Se on myös hyvin kirjoitettu ja erinomaisesti käännetty. Kirja on paitsi ansiokas tutkimus, myös lukuelämys, joka toimii mainiona johdatuksena monelle eri kulttuurihistorian alueelle.

Viitteet:

1. Jacques Le Goffin "pitkä keskiaika" päättyy Hegelin kuolemaan v. 1831. Johannan tarinan todisti modernin historiantutkimuksen keinoin vääräksi Döllinger v. 1836. (Takaisin tekstiin.)

Kirjan esitteli Jaakko Tahkokallio, joka on helsinkiläinen yleisen historian opiskelija. Hän valmistele pro gradu-työtä 1100-luvun aate- ja kulttuurihistoriasta

